

6. Кириченко О.А. Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності: Навч. пос. – К.: Знання-Прес, 2002. – 384с.
7. Козак Ю.Г., Логвінова Н.С., Сіваченко І.Ю. Зовнішньоекономічна діяльність підприємств: Навч. пос. – К.: Центр навч. л-ри, 2006. – 792с.
8. Международные экономические отношения: Учебник / Под ред. И.П.Фаминского. – М.: Юристъ, 2001. – 847с.
9. Наливайко А.П. Теорія стратегії підприємства. Сучасний стан та напрямки розвитку : Моногр. – К.: КНЕУ, 2001. – 227с.

Мостовенко Н.А.

ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ЗАСАДИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ МЕХАНІЗМІВ ІНВЕСТУВАННЯ ІННОВАЦІЙ

Постановка проблеми у загальному вигляді, її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Інноваційні процеси є основою сучасного способу господарювання та засобом забезпечення конкурентних переваг окремих підприємств (фірм), галузей, регіонів, країн. Посилення інноваційної орієнтації соціально-економічного розвитку України є стратегічним завданням державної економічної політики, яка спрямована на створення національної конкурентоспроможної економіки. Важливим джерелом формування конкурентних переваг України на міжнародній арені є інноваційна активність суб'єктів промислового виробництва. Сучасні умови висококонкурентних ринків зумовлюють необхідність оновлення та удосконалення виробничих технологій, розробки та виробництва нової конкурентоспроможної продукції, використання нових підходів до управління та організації виробництва, що можуть забезпечити лише інвестиції, що спрямовані в інноваційну сферу. Таким чином, предметом наукових досліджень у сфері управління процесами інноваційного інвестування є виявлення більш гнучких способів мобілізації фінансових ресурсів та вдосконалення механізмів їх спрямування на інноваційний розвиток.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Значення інвестицій для розвитку інноваційної діяльності важко переоцінити. Так у [1, 188] інвестиції розглядаються як основний засіб приведення у відповідність ресурсного потенціалу підприємства (в тому числі його інноваційної складової) до змін умов зовнішнього середовища. Крім того, для господарюючих суб'єктів управління інноваційною діяльністю означає управління розвитком ринкових можливостей, де інновації виступають як джерело розвитку, а інвестиції як джерело його ресурсного забезпечення.

Значну увагу вивченню теоретичних і практичних факторів впливу на управління інвестиційними та інноваційними процесами приділяли такі вітчизняні дослідники як В.Александрова, О.Амоша, Л.Антонюк, Ю.Бажал, І.Бланк, І.Балабанов, Є.Бойко, В.Гець, В.Гриньова, М.Крупка, О.Кузьмін, О.Лапко, А.Мертенс, О.Пересада, А.Поручник, С.Реверчук, Н.Чухрай та інші.

Проте загальна тенденція до уповільнення інноваційного розвитку економіки України, значна диференціація регіонів за рівнем інноваційної активності підприємств, інвестиційного клімату та інноваційного потенціалу потребує подальшого вивчення теоретичних й прикладних аспектів управління процесами інвестування інновацій та пошуку шляхів їх вдосконалення.

Цілі статті. У процесі цього дослідження передбачається розв'язати такі завдання: розглянути систему механізмів інноваційного інвестування; здійснити порівняльну характеристику основних джерел фінансового забезпечення інновацій; проаналізувати чинники, що зумовлюють повільне формування суб'єктів інноваційного інвестування; виявити можливі шляхи розвитку механізмів інвестування інновацій.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Фактична структура джерел фінансових ресурсів для інвестування інновацій залежить від обраного механізму інвестування. Механізми інвестування інновацій існують незалежно від конкретного підприємства і їх система може включати такі групи [1, 198]:

1) механізми мобілізації власних коштів (реінвестування прибутку; інвестування за рахунок амортизаційних відрахувань);

2) механізми мобілізації позичкових коштів (використання інвестиційних позик і кредитів; венчурне фінансування; інвестування за рахунок реалізації облігацій підприємств; інвестиційний лізинг; інвестиційний селенг);

3) механізми мобілізації залучених коштів (залучення коштів від емісії цінних паперів; залучення коштів від розміщення цінних паперів на вторинному ринку; розширення статутного фонду за рахунок додаткових внесків).

Оскільки у склад джерел фінансування інновацій в Україні включені: власні кошти підприємств, кошти вітчизняних та іноземних інвесторів, кошти державного бюджету та кредити, то обираючи конкретний механізм інвестування інновацій, підприємці, перше за все, оцінюють їх переваги та недоліки (див. табл. 1).

Звертаючись до офіційних статистичних даних, наприклад, про джерела фінансового забезпечення технологічних інновацій (див. табл. 2), зазначимо, що у 2005 році за власні кошти було профінансовано 88% технологічних інновацій, а обсяг державного фінансування скоротився у 2,3 рази, порівняно із 2004 роком. Це приводить до думки, що в Україні не формується ринок інновацій (зокрема внутрішній попит на інновації [2, 30]), не складаються регіональні інноваційні комплекси. Проте, самі підприємства зацікавлені у

**ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ЗАСАДИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ
МЕХАНІЗМІВ ІНВЕСТУВАННЯ ІННОВАЦІЙ**

у здійсненні інноваційної діяльності, навіть без будь-якої підтримки з боку держави, про що свідчить зростання обсягів кредитування цієї сфери [3, 48].

Таблиця 1. Порівняльна характеристика основних джерел фінансового забезпечення інновацій

Джерела фінансування	Переваги	Недоліки
Державне фінансування	Можливість отримати кошти в порядку авансування, що виключає необхідність повернення чи сплати відсотків. Залучення коштів на тривалий термін.	Фінансуються переважно цільові програми за попередньо визначеними пріоритетами, що звужує коло потенційних користувачів. Бюджет як фінансовий план затверджується раз на рік, що виключає мобільність капіталу. Має місце несвочасність надходження коштів з бюджету та в неповному обсязі.
Кредити	Значно більша мобільність коштів у порівнянні з бюджетними асигнуваннями. Можливий вибір кредитора за найбільш прийнятними умовами кредитування.	Необхідність чітких гарантій (наявності застави, страховика або поручителя), оплата значних відсотків, обмеженість строків кредитування. Можливе неспівпадання інтересів кредитора і позичальника.
Власні кошти	Постійний контроль над грошовими потоками, можливість оперативного втручання. Не виникає кредитна заборгованість. Є можливість застосовувати податкові пільги для інноваційних підприємств.	Нестабільність податкового законодавства при обмежених обсягах власних коштів, складна процедура рестрації інноваційного проекту.
Кошти інвесторів	Значні обсяги фінансування, що здійснюються паралельно із трансфером технологій, техніки, управлінських функцій. Довгострокові, та передбачають отримання контролю над підприємством.	Існує загроза залучення «несумлінних» інвесторів, чий інтереси суперечать національній безпеці держави

Таблиця 2. Джерела фінансування технологічних інновацій, млн. грн.

Роки	Загальна сума витрат	У тому числі за рахунок коштів			
		власних	державного бюджету	іноземних інвесторів	інші джерела
2000	1757,1	1399,3	7,7	133,1	217,0
2001	1971,4	1654,0	55,8	58,5	203,1
2002	3013,8	2141,8	45,5	264,1	562,4
2003	3059,8	2148,4	93,0	130,0	688,4
2004	4534,6	3501,5	63,4	112,4	857,3
2005	5751,6	5045,4	28,1	157,9	520,2

Джерело: www.ukrstat.gov.ua

Отже, для ефективного функціонування механізмів інвестування інновацій, насамперед, необхідні суб'єкти інноваційного інвестування. Тобто ці механізми можуть бути реалізовані лише при взаємній узгодженості інтересів власників фінансових ресурсів та розробників і власників інноваційних продуктів. На нашу думку, повільне формування суб'єктів інноваційного інвестування викликане такими чинниками:

- внутрішні інвестиції для інноваційних проектів обмежені власним прибутком, проте економічні передумови для збільшення самофінансування за рахунок вказаного джерела відсутні;

- держава, як потенційний стратегічний інвестор, не в змозі інвестувати розвиток НТП у необхідному обсязі, тому її поведінка у цій сфері ґрунтується на стратегії фокусування, а отже державна фінансова підтримка присутня лише у селективній формі;

- інвестиційні ресурси приватного характеру в інноваційну сферу можуть бути залучені при умові забезпечення більшої рентабельності інвестицій, порівняно із галузями споживчого та фінансового ринків; забезпечення співвимірності ризику та прибутковості інвестицій; наявності прозорої та стабільної правової бази для здійснення господарської діяльності у цій сфері;

- залучення кредитних ресурсів банківської системи для інвестування у інноваційні проекти обмежене високим ризиком та відсутністю гарантованого прибутку у цій сфері, оскільки банківські установи самі є колективними позичальниками і змушені дотримуватись встановлених НБУ економічних нормативів ліквідності, а отже банки надають перевагу лише тим інвестиційним проектам, що насамперед мають комерційний ефект;

- іноземні інвестори надають перевагу регіонам з найбільш розвинутою інфраструктурою, високим ресурсним потенціалом та галузям з найменшим ризиком, високою оборотністю капіталу, які дозволятимуть виробляти продукцію з мінімальним обсягом інвестицій, використовуючи дешеві сировинні ресурси, за ра-

хунок чого прибуток гарантується експортом виробленого продукту чи завоюванням частки національного ринку. Також низьке інвестування інноваційної діяльності можна пояснити бажанням іноземних інвесторів зберегти свої технологічні, а отже й конкурентні переваги якомога довше.

Якщо питання бюджетного фінансування наукоємних чи соціально орієнтованих програм шоразу піднімається при затвердженні Державного бюджету, то проблема інвестиційного забезпечення економіки через кредитну систему перебуває в теоретичній площині і її практичне розв'язання відбувається вкрай повільно. Одним із реальних шляхів мобілізації капіталу на внутрішньому ринку є залучення заощаджень населення (домогосподарств). Тільки розвиток повноцінного фінансового (грошового) ринку зможе не лише сприяти нагромадженню заощаджень, а й забезпечити їх трансформацію в інвестиції. Розширення фінансового ринку приводить до збільшення регулятивного впливу на пропозицію грошей, а отже стимулює ділову активність та кон'юнктуру ринку. Проте, велика кількість ланок кредитної системи може стати причиною розпоршеності коштів з послабленням регулюючого впливу з боку держави. Система комерційних банків відволікає сьогодні на себе вагому частину інвестиційних ресурсів, і, керуючись цілком логічним бажанням отримати найвищий прибуток, спрямовує ці кошти далеко не в пріоритетні галузі розвитку. Тобто має місце неузгодженість інтересів окремих кредитних інститутів із загальноекономічними. Певною мірою покращити ситуацію були покликані прямі цільові кредити НБУ. На рівні Нацбанку, з метою збільшення довгострокових інноваційних кредитних коштів, були розроблена цільова емісійна програма, кошти якої можна було використовуватись лише на кредитування інноваційних проектів. Оскільки цими коштами могли розпоряджатися лише банківські установи, то для них були розроблені критерії, які дозволяли зробити висновок, що проект, який фінансується, є дійсно інноваційним [4]. Проте за результатами перевірки були виявлені факти порушень: кошти на місцях направлялися на будівництво торговельних точок чи АЗС, що звісно не відповідало поставленій меті і подальшого розвитку ця емісійна програма не отримала.

Як було зазначено вище, формування в Україні сучасного і масштабного ринку інноваційної продукції, інфраструктури інноваційної діяльності відбувається вкрай повільно.

Базове законодавство, необхідне для формування в Україні розвиненого ринку інноваційної продукції, майже створено, але його практичне застосування стримується вкрай недостатньою інфраструктурою, нерозвиненістю системи захисту інтелектуальної власності. Україна суттєво відстає від розвинених країн за показниками експорту-імпорту технологій.

Приватні підприємства майже не використовують, принаймні легально, новітні технології та не виробляють на світовому рівні, а отже – на рівні здатних до правової охорони, нові та оригінальні товари. Підприємства колективної власності, які працюють над випуском нової продукції, у впровадженій продукції надають перевагу художньому конструюванню (промислові зразки), або особливостям конструктивного використання пристрою (корисні моделі), що корелює з інноваціями нульового або першого порядку.

В цілому по Україні спостерігається негативна тенденція щодо процесу придбання нових технологій (технічних досягнень) і ще гірша в напрямку передачі таких технологій (див. табл. 3), що пояснюється низьким ступенем інноваційної активності підприємств, обумовленим, перш за все, відсутністю стратегії економічного розвитку країни і відповідної інноваційної політики держави, а також необхідної законодавчої бази.

Таблиця 3. Придбання та передавання нових технологій (технічних досягнень) в промисловості, одиниць

Регіони	Придбання нових технологій		Передавання нових технологій	
	2003	2004	2003	2004
Волинська	18	4	4	-
Донецька	34	13	2	-
Запорізька	3	6	-	2
Київська	14	9	9	-
Львівська	20	10	1	-
Харківська	3	28	4	12
Хмельницька	4	4	7	-
Черкаська	9	2	3	-
Чернівецька	9	4	1	-
м. Київ	96	511	4	-

Джерело: [5, 261]

Незважаючи на те, що в Україні лише підприємства обробної промисловості здійснювали передачу нових технологій, їх загальна кількість залишається низькою. Так у 2003 році відношення кількості переданих нових технологій до придбаних склало 1:13, а в 2004 році – 1:50.

Отже, недосконалість нормативно-правової бази в частині захисту інтелектуальної власності призводить до суттєвих втрат науково-технічного потенціалу, зокрема спеціальної наукової, проектно-конструкторської, проектно-дослідної документації в ході приватизаційних процесів.

Не повною мірою врегульовані питання оцінки об'єктів інтелектуальної власності. Незважаючи на неодноразові доручення Кабінету Міністрів України, Фондом державного майна не затверджено методики оцінки нематеріальних активів [6, 54].

Український ринок високих технологій фактично знаходиться під контролем іноземних фондів і неурядових організацій, які представляють інтереси передусім військових відомств та транснаціональних компаній. При цьому наукові розробки переходять у власність іноземної сторони і комерціалізуються без будь-якого відшкодування українській державі.

Висновки. Україна, маючи достатньо потужний науково-технологічний потенціал, майже не використовує його в національних інтересах. Сьогодні більше половини його можливостей реалізується поза потребами інноваційного розвитку вітчизняної економіки. Її майже повна індиферентність до нових знань і високих технологій, які створюються вітчизняними науковцями, призвела до фактичної ізоляції наукових установ від підприємницької сфери, зумовила переорієнтацію їх з метою виживання на виконання робіт, які не є достатньо актуальними для інноваційного розвитку регіонів та України загалом. Звідси випливає завдання створення умов для органічного поєднання науково-технологічного і підприємницького середовища та вдосконалення управління процесами інноваційного інвестування.

В Україні формується фінансовий капітал, головним чином, за рахунок спекулятивних операцій на фінансовому ринку у відриві від реального сектора економіки. Тому держава, за рахунок надання податкових пільг, може створювати умови для залучення цього капіталу у виробництво та для реалізації пріоритетних напрямів соціально-економічного розвитку шляхом вирівнювання прибутковості від операцій на фінансовому ринку і вкладення капіталу у реальний сектор економіки. Крім того, такі заходи держави стримують відтік капіталу за межі України та збільшують обсяг цього ресурсу, який працює на розвиток власної держави.

Пріоритетними завданнями податкової політики та, зокрема, системи оподаткування є стимулювання накопичення капіталу, інвестиційної активності, інноваційної діяльності, підвищення конкурентоспроможності національної продукції, розвитку окремих галузей економіки, розширення експорту, збільшення зайнятості та для вирішення багатьох інших проблем. Держава має створити сприятливі умови для залучення коштів на такі цілі як за рахунок диференціації ставок податків, так і за рахунок застосування розгалуженої системи пільг. Оскільки для підприємств основним джерелом коштів, спрямованих на розробку та освоєння нових технологій, модернізацію та оновлення виробничих потужностей є прибуток.

Для подальшого зміцнення банківської системи України через грошово-кредитну політику слід забезпечити зростання рівня концентрації банківського капіталу, збільшення обсягів довгострокового кредитування реального сектора економіки, практичного запровадження механізмів іпотечного кредитування, забезпечення стимулювання залучення грошових вкладів населення. На сьогодні банківська система, перебравши на себе більшість операцій фінансового ринку, через що гальмується створення широкої мережі небанківських фінансових установ, котрі об'єктивно не можуть чинити банкам конкурентний опір.

Потужним важелем державного впливу на прискорення інноваційного розвитку найбільш високотехнологічних галузей має стати діяльність інноваційних фондів, створених за рахунок прямих бюджетних інвестицій. Такі фонди (загальнодержавного, галузевого та регіонального рівнів) повинні стимулювати залучення коштів промисловості, приватного сектору економіки до фінансування інноваційних проектів і програм. Для цього необхідно забезпечити паритетну участь у фінансуванні та відповідальність держави і підприємств у впровадженні інновацій.

Прямою підтримкою високотехнологічних галузей виробництва у різних регіонах України має стати інфраструктура інноваційної діяльності, яка також у більшості країн створюється, перш за все, за рахунок держави і за її організуючої ролі. До неї входить, в першу чергу, сучасна система науково-технічної інформації, яка в наш час повинна не тільки забезпечити широкий доступ у всіх регіонах країни до знань про нові досягнення науки та технології, але й надати можливість користувачам задіяти сучасні інформаційні технології в інтересах розвитку й оптимізації діяльності своїх підприємств, знаходження джерел фінансування інноваційних проектів. Великого поширення в світі, що бажано б було й для України, набула практика створення державою системи демонстраційно-консультативних та навчальних інноваційних центрів у регіонах, які влаштовують демонстрацію можливостей нових технологій, консультації та навчання працівників, які збираються їх застосовувати, організовують контакти інвесторів із розробниками та споживачами.

Особливістю початкової стадії створення системи венчурного фінансування, на якій в даний час перебувають і регіони України, полягає в тому, що найперше необхідно створити законодавчі можливості поєднання приватних капіталів з державними фондами. Мова йде про малі інвестиційні компанії, яким необхідно надавати податкові пільги й державні субсидії, але при цьому залишити їх приватними фірмами. Крім того, таким підприємствам варто надати можливість використовувати потенціал державних гарантійних інститутів (фондів) чи спиратися на часткову участь держави разом з приватними (венчурними) інвесторами у фінансуванні створення і розвитку малих інноваційних компаній у регіонах.

Джерела та література

1. Ілляшенко С. М. Управління інноваційним розвитком: Навчальний посібник. – 2-ге вид., перероб і доп. – Суми: ВТД «Університетська книга»; К.: Видавничий дім «Княгиня Ольга», 2005. – 324 с.

2. Амоша О. Інноваційний шлях розвитку України: проблеми та рішення // Економіст. – 2005. – №6. – С.28-32.
3. Денисюк В. Інноваційна активність національної економіки: вдосконалення методології, показники промислових підприємств, державна підтримка // Економіст. – 2005. – №8. – С.45-49.
4. Самсоненко Л. Емісія носитиме інноваційний характер // Урядовий кур'єр. – 2002. – №167. – С.4.
5. Наукова та інноваційна діяльність в Україні. Стат. зб. / Держкомстат. – К. 2005. – 360 с.
6. Долішній М., Бойко Є., Іщук С. Організаційно-економічні напрямки активізації інноваційної діяльності в Україні: регіональні аспекти // Регіональна економіка. – 2004. – 31. – С.48-54.

Новіков В.М.

СОЦІАЛЬНА ІНФРАСТРУКТУРА ЯК ФАКТОР СТАНОВЛЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ

Постановка проблеми. Вступивши у XXI століття, Україна стикнулася з великими соціально-економічними і демографічними викликами. Серед них найважливішими є старіння населення, дефіцитність ринку праці та інтенсивність міграційних потоків, зростаюча диференціація громадян та розповсюдження нових форм бідності, оздоровлення людей і підвищення якості людського капіталу.

Для регулювання всього спектру напрямів, пов'язаних із розвитком системи освіти, охорони здоров'я, адаптація її до змін у віковій структурі населення та потреб ринку праці, необхідно визначити тенденції і принципові позиції удосконалення всього комплексу галузей соціальної інфраструктури.

Аналіз наукових досліджень з проблематики соціальної інфраструктури та інноваційної стратегії. В Україні наукові дослідження у контексті становлення інноваційної економіки розробляються Р.Р.Авгутіном, К.П.Бондарчук, В.І.Куценко, Е.М.Лібановою, О.В.Макаровою, О.В.Міхайленко, Л.О.Плахотніковою, О.С.Поповичем, О.В.Ревнівцевою, Т.М.Камінською, Б.М.Камінським та іншими авторами. У працях названих дослідників питання соціальної інфраструктури тлумачаться переважно адекватно принципам ринкової економіки без певних застережень. Такий підхід пролонгує тенденцію на пристосування соціально важливих галузей до фінансових вимог ринкового середовища. Такий підхід є важливим, але недостатнім. У публікаціях зарубіжних і російських дослідників проблема функціонування соціальної інфраструктури збігається з питанням необхідності дотримання принципів соціально орієнтованої економіки, соціальної інтеграції та патерналізму. Ця точка зору висловлюється, наприклад, французьким соціологом Л.Розанваломом, російськими економістами В.Роїком, Р.Колосовою та іншими.

Цілі та завдання. Наукові установки полягають у критичному осмисленні досвіду реформування соціальної інфраструктури та вироблення на цій основі стратегічного курсу реформування усієї системи соціальної інфраструктури з урахуванням реалізації соціальних потреб.

Виклад основного матеріалу. Початок радикальних економічних реформ в Україні супроводжувався лібералізацією соціальної сфери. Держава скорочувала витрати на соціальні цілі, обмежуючись підтримкою соціально уразливих верств населення. Політика у галузі соціальної інфраструктури зводилася до впровадження ліберальної моделі управління. Зменшувалися витрати на утримання дитячих садків, медичних, спортивних і культурних закладів. Сформувався стійка тенденція вирішення соціальних проблем, у тому числі в галузі охорони здоров'я та освіти, за рахунок доходів населення.

Приватизація об'єктів соціальної інфраструктури відбувалася вкрай непослідовно і призводила до їх деградації. Поряд зі скороченням функціональної ролі державних соціальних закладів це помітно знизило ефективність і рівень обслуговування населення.

Статистика фіксує досить несприятливу тенденцію: зменшення мережі соціальних об'єктів, диференціацію надання послуг і скорочення доступності громадян до основних галузей інфраструктури (табл. 1).

Із наведеної таблиці видно, що кількість закладів соціальної інфраструктури скоротилася з 1990 року в середньому на 26%. Найбільшою мірою негативна динаміка спостерігалася у житловому будівництві (55%), дошкільному вихованні (38%), оздоровленні населення (19-43%).

Помітно зменшилися обсяги інвестицій у будівництво об'єктів соціальної інфраструктури.

Протягом дев'яностих років минулого століття не були сформовані сприятливі умови бюджетної підтримки галузей соціальної інфраструктури. Бюджет і бюджетна політика у межах діючої радикальної ліберально-монетарної доктрини використовувалися як інструмент скорочення витрат на розвиток галузей соціальної інфраструктури.

Фактично за останні роки Україна мала від'ємну еластичність соціальних витрат відносно номінального зростання ВВП. Порівняно із 2002 р. ВВП підвищився у 2,44 раза, а витрати на соціальний розвиток – у 2,36 раза. Коефіцієнт еластичності становить (-)3,3%.

Основні соціальні показники не перевищують рівні, які країни Західної Європи досягли у 50–60 роки минулого століття. У ВВП цих країн питома вага соціальних витрат становить 30%. В абсолютному вимірі вона коливається від 2,4 до 8,0 тис.дол. США на одну особу. В Україні цей показник становить менше 1 тис.дол., тобто у середньому в 5,8 раза менше.